

**РЕМІНІСЦЕНЦІЯ З НАРИСУ ЛЬВА ТОЛСТОГО
В ПОВІСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

У статті доведено, що Шевченкова згадка у повісті “Прогулка с удовольствием и не без морали” про четвертий бастион під час оборони Севастополя у Кримській війні походить із нарису Льва Толстого “Севастополь в декабре месяце”, про що висловлювалися припущення і раніше. Автор статті розглядає обізнаність Шевченка із творчістю Толстого, аналізуючи наявність у лектурі українського письменника тих чи тих номерів журналів, у яких друкувалися твори російського прозаїка. Завдяки ремінісценції з нарису Толстого Шевченко збагатив власний виклад додатковими асоціаціями, звільнивши себе від необхідності вдаватися до розлогіх описів і пояснень.

Ключові слова: повість, нарис, ремінісценція, доведення.

Oleksandr Boron. Reminiscence from Essay by Leo Tolstoy in Taras Shevchenko's Story

The paper attempts to prove that Shevchenko's remark in the story “A Walk with Pleasure and Not Without Some Moral” about the fourth bastion during the defense of Sevastopol in the Crimean War derives from the essay by Leo Tolstoy “Sevastopol in December”, as it has been already supposed earlier. The author of the paper focuses on Shevchenko's awareness of the works by Tolstoy investigating if the Russian magazines in which the works of the Russian prose writer were printed belonged to the reading scope of the Ukrainian writer.

As L. Khinkulov's version saying that the publication of “The Tale of the Sorrow-Evil” in the journal “Sovremennik” (1856, No. 3) served as the source of Shevchenko's series “Parable of the Prodigal Son” has been reasonably rejected, the Ukrainian poet's awareness of the story by Tolstoy “Snowstorm” printed in the same issue may be considered only as hypothetical.

L. Bolshakov's statement that Shevchenko, while writing the story, drew the material from the direct participants of the Crimean War is denied: when he met them in Astrakhan in 1857, the first version of the work had been already written. The publication of the essay by Tolstoy in the newspaper “Russkiy invalid” also could not be the source of the reminiscence, as it contained only the first part where the bastion was not discussed.

The author of the paper comes to the conclusion that the epithet ‘strashnyi’ (‘terrible’), used twice in Shevchenko's story (the second time – in the comparative degree) and at least 4 times in different forms in the essay by Tolstoy, is the key to connecting Shevchenko's phrase with the essay “Sevastopol in December”. According to the researcher, this word came into the poet's mind while reading the essay in “Sovremennik” and association emerged when he mentioned the fourth bastion in his story. Shevchenko thus enriched his own narration with additional associations and semantic overtones, freeing himself from the need of using detailed descriptions and explanations.

Keywords: story, essay, reminiscence, proof.

У Шевченковій повісті “Прогулка с удовольствием и не без морали” (1855 – 1858) оповідач, у постаті якого вгадуємо риси самого письменника, розмірковує про план майбутньої поеми, над якою він мав працювати: “Оставалось придумать ход действий и обстановку; а место действия – страшный четвертый бастион в Севастополе, еще страшнее лазарет там же и, в заключение, укрытое цветущими вишневыми садами малороссийское село, и среди улицы этого очаровательного села встречает свободная сестра своего великодушного калеку брата. Канва готова, – осталось подобрать тени, и за работу” [21, т. 4, 216]. Коментатор повісті у 12-томному повному зібранні творів К. Секарева запропонувала до процитованого уривка обережне пояснення: “Четвертый бастион – одна з найбільш небезпечних ділянок оборони Севастополя 1854 – 1855 рр. під час Кримської війни. Це укріплення з великою художньою силою описав Л. Толстой у нарисі “Севастополь в декабре месяце” [21, т. 4, 565] (“Севастопольские рассказы”, як відомо, тяжіють до жанру нарису), – і навила відповідний уривок із його оповідання, вперше опублікованого в червневому числі журналу “Современник” за 1855 р.: “<...> везде, со всех сторон и во всех местах видите черепки, неразорванные бомбы, ядра, следы лагеря, и все

это затопленное в жидкой, вязкой грязи. Как вам кажется, недалеко от себя слышите вы удар ядра; со всех сторон, кажется, раздаются различные звуки пуль – жужжащие, как пчелы, свистящие или визжащие, как струна, – слышите ужаснейший гул нашего выстрела, потрясающий всех вас и кажущийся вам чем-то ужасно страшным. Так вот он, четвертый бастион, вот оно, это страшное, действительно ужасное место, – думаете вы себе, испытывая маленькое чувство гордости и большое чувство подавленного страха” [14, 343–344] (цензурний дозвіл номера – 31 травня, вихід друком – 1 червня). Дослідниця не наважилася на твердження про пряму залежність Шевченкової фрази від опису Толстого, обмежившись цілком коректною вказівкою на очевидну літературну паралель.

Однак виникають закономірні питання: чи знав Шевченко про згадане оповідання Толстого? Чи справді воно слугувало джерелом для промовистої фрази українського письменника? Відповіді на них дадуть змогу не тільки виявити походження уривка Шевченкової повісті, а й зазирнути у ще досі недостатньо вивчену психологію художньої творчості митця. Безперечно, з’ясувати всі обставини з абсолютною точністю навряд чи можливо, але реконструювати їх із високим ступенем вірогідності – здійсненне завдання. У спеціальних працях, присвячених Шевченку й Толстому, про цей уривок із “Прогулки...” не йдеться [10; 12; 9].

Питання про те, чи мав Шевченко змогу читати шостий номер “Современника” за 1855 р., виводить нас на ширшу проблему: з якими саме творами Толстого поет міг ознайомитися на засланні? 1 липня 1857 р. він занотував у щоденнику: “В прошлом году получалась здесь комендантом “Библиотека для чтения”. Бывало, хоть перевод Курочкина с Беранже прочитаешь, все-таки легче станет” [21, т. 5, 37]; тобто всі числа журналу за 1856-й рік були йому доступні. Без сумніву, особливо уважно він прочитав грудневий номер, у якому вміщено переклад М. Гербеля Шевченкового вірша “Думка” (“Нащо мені чорні брови...”) під заголовком “Дума (с малороссийского)”. У листі до А. Маркевича від 22 квітня 1857 р. Шевченко писав: “Чи не зострінешся там часом з Гербелем, переводчиком “Слово о полку Игореві”. <...> як побачиш його, то подякуй йому за перевод “Малоросійської думи”, надрукованої в “Б[иблиотеке] для чтения” [21, т. 6, 124]. Крім того, у повісті “Прогулка с удовольствием и не без морали”, оповідач цитує першу строфу з вірша В. Курочкина “Как в наши лучшие года...”, документуючи джерело: груднева книжка “Библиотеки для чтения” за 1856 р. [21, т. 4, 324]. У щоденниковому записі від 29 листопада 1857 р. поет із пам’яті наводить той самий вірш Курочкина [21, т. 5, 130–131]. Отож дуже ймовірно, що прочитав він і оповідання Толстого “Встреча в отряде с московским знакомым. Из кавказских записок князя Нехлюдова” (авторська назва – “Из кавказских воспоминаний. Разжалованный”), уперше надруковане у дванадцятому числі названого журналу (на це звертали увагу й раніше [17, 171]).

Важливішим, однак, видається питання про Шевченкову обізнаність із публікаціями “Современника”. Лише 30 вересня 1857 р., під час перебування в Нижньому Новгороді, поет прочитав уміщене в січневому числі журналу за 1855 р. оповідання Толстого “Рассказ маркера”, доволі критично його оцінивши, про що зробив запис у щоденнику [21, т. 5, 112]. Більше в нас немає достовірних відомостей про ознайомленість поета з творами Толстого, який у “Современнике” 1856 р. надрукував нарис “Севастополь в августе” (№1), оповідання “Метель” (№ 3) і повість “Два гусара” (№ 5), в “Отечественных записках” того ж року – “Утро помещика” (№12).

Існує, проте, ймовірність того, що Шевченко тримав у руках березневе число “Современника” за 1856 р., а тому, можливо, читав оповідання “Метель”.

Це тим більше цікаво, що десять років тому взимку 1845 – 1846 рр. під час спільної поїздки з В. Закревським і його сестрами з Березової Рудки в сусіднє село поет, коли почалася заметіль, зімпровізував однойменний вірш, про що згадував О. Афанасьєв (Чужбинський): “Отчаяние начало овладевать нашими спутницами, и много надо было усилия Шевченку успокоить их. Он начал импровизировать “Метель” и сложил несколько строф, которые однако же разнеслись вслед за порывами бури, потому что впоследствии ни он, ни мы не могли их вспомнить. Кажется, что у меня уцелели некоторые отдельные стихи, но не привожу из боязни, чтобы не вмешалась какая-нибудь строчка собственного сочинения. Знаю только, один куплет выражал мысль, что козакам и умирать было бы хорошо в обществе таких милых спутниц” [18, 16]. Непряма вказівка на Шевченкову ознайомленість із третім числом журналу міститься в публікації І. Алексєєва, що занотував спогади свого брата Лук’яна: “<...> по словам брата, Шевченко писал одну картину в семи отдельных сценах, или моментах. Судя по рассказу брата, я догадывался, что Шевченко взял сюжет для этой картины из “Повести о Горе-Злочастьи”, которая была только что напечатана в каком-то нашем журнале (помнится мне, в “Современнике”)” [1, 64–65]. “Повесть о Горе-Злочастии” із примітками О. Піпіна [2, 291] М. Костомаров опублікував саме у березневному числі “Современника” за 1856 р. [8]. Ідеться про вісім малюнків із серії “Притча про блудного сина” (1856 – 1857); [21, т. 10, № 93–100]; за задумом, їх мало бути дванадцять). Основане на розповідях брата припущення І. Алексєєва про те, що на виникнення Шевченкового задуму вплинула “Повесть о Горе-Злочастии”, підтверджують, як вважали В. Бородін і М. Павлюк [13, 469], дослідження шевченкознавців, зокрема Л. Хінкулова [16]. Однак однозначний висновок науковців видається передчасним.

Сам Шевченко в листі до Бр. Залеського від 8 листопада 1856 р. писав: “Недавно мне пришла мысль представить в лицах евангельскую притчу о блудном сыне в нравах и обычаях современного русского сословия” [21, т. 6, 114]. Мистецтвознавці погоджуються в тому, що Шевченкова серія малюнків доволі далеко відходить від евангельської притчі [5, 27], однак наголошують на зв’язку саме з нею [25, 256–257]. Наведені в статті Л. Хінкулова аргументи не переконують. Він пояснює, що Євангеліє Шевченко знав з дитинства, а тому, мовляв, воно не могло бути поштовхом до появи задуму [16, 159], хоча відомо, що на засланні поет постійно читав Біблію. Очевидно, втілення задуму – цілком самостійний результат його творчості, тому немає нічого дивного в тому, що, діставши імпульс у евангельській притчі в образі її персонажа, він пішов власним шляхом.

Насправді давньоруський твір перебуває від Шевченкової серії малюнків ще далі, ніж евангельська притча. Л. Хінкулов намагається простежити паралель між малюнком “У хліві” та кількома рядками повісті, у яких ідеться про непривабливий вигляд неслухняного сина своїх батьків, що лежить пограбований, адже його переслідує Горе. На підтвердження думки науковця наведемо і такі слова повісті: “<...> где пил, тут и спать ложился” [8, 56]. Однак важко знайти ще щось спільне між повістю та Шевченковими малюнками, закоріненими у власний досвід митця. Моралізаторська повість, написана малозрозумілою мовою, не містить описів, які могли б надихнути художника або вплинути на створення тих чи тих малюнків серії. Тенденція Л. Хінкулова зрозуміла – він прагнув довести, що Шевченко читав опубліковані в цьому ж числі журналу кілька статей і рецензій М. Чернишевського, котрий, крім того, цитував В. Бєлінського. На переконання дослідника, “легко видеть”, наскільки думки названих критиків перегукуються із Шевченковими записами

у щоденнику: “<...> отдельные формулировки, эпитеты дословно совпадают, и это не может быть случайностью” [16, 162]. Утім не вдається помітити збігів формулювань, можна зауважити лише слова “пороки” та “благородной, благородная (сатира)” – у Шевченка (щоденник) і “порок” та “благородный (подвиг)” – у М. Чернишевського, тоді як їхні думки суттєво відрізняються. Здається, Л. Хінкулов видавав бажане за дійсне. У нас немає підстав відкидати авторське твердження про євангельську притчу як творчий імпульс для появи серії “Притча про блудного сина”. Тобто про доступність Шевченкові згаданого номера журналу варто говорити лише гіпотетично.

Сумнівно, щоб Шевченко прочитав на засланні повісті “Детство” та “Отрочество”. У датованому в академічному зібранні орієнтовно груднем 1855 – березнем 1856 рр. листі до Шевченка М. Осипов писав: “В тех журналах, которые будут к Вам присланы, кажется, есть повести Толстого, он подписывается: Л. Н. Т. Прочтите, как хорошо округлен у него рассказ в повестях “Отрочество” и “Детство” [11, 67]. 20 травня 1856-го поет відповів М. Осипову: “С повестями и рассказами Толстого я совершенно не знаком. Ежели будет возможность, познакомьте меня с ними во имя благородного искусства” [21, т. 6, 108]. Книжки за дорученням Осипова мала вислати А. Толстая, яка в листі до Шевченка від 20 лютого 1856 р. повідомляла: “С будущей почтой, не могу сказать верно, но надеюсь выслать Вам книги” [11, 66]. Однак журнали, зрештою, так і не було надіслано через очікуване звільнення поета, про що графиня писала йому в наступному листі від 8 жовтня 1856 р.: “Не посылаю Вам книг, в душе надежда, что они не будут Вам нужны и что Вы по собственному выбору будете их брать на моей этажерке” [11, 75]. Повісті Толстого надруковано в журналі “Современник”: “Детство” – у дев’ятому числі за 1852 р., “Отрочество” – у десятому за 1854 р.

Наведені на початку статті Шевченкові слова (“страшный четвертый бастион в Севастополе”) нині переважно сприймають як інспіровані нарисом Л. Толстого. Приміром, О. Соломарська робить упевнений висновок: “Слід нагадати, що четвертий бастион і лазарет – це місце дії “Севастопольських оповідань” Л. Толстого, <...> отже, книжник Шевченко був з ними знайомий. Мало того, у виборі теми ввижається [здається, авторка не зовсім розуміє значення цього слова. – О. Б.] прихована полеміка з майстром слова <...>” [4, 99] і далі нагадує про відому критичну оцінку “Рассказа маркера”, яку поет висловив у щоденнику. У “Севастопольских рассказах” Толстой описує не тільки четвертий бастион і госпіталь, та й полеміку з російським прозаїком у Шевченка добачити годі.

Л. Большаков наполягав на тому, що український письменник, ще перебуваючи в Новопетровському укріпленні, “прилучався до *безпосередніх* джерел інформації про Кримську війну” [3, 202]. Однак його міркування на користь цієї тези викликають сумніви: такими живими джерелами дослідник вважає солдатів і офіцерів змінного півбатальйону, серед яких було чимало “політичних”, особливо серед поляків, які листувалися з рідними, що мешкали в Польщі, Австрії тощо. Офіцери укріплення, продовжує Большаков, часто їздили до Астрахані, де жили безпосередні учасники бойових дій, які іноді прибували й до укріплення на суднах, що курсували вздовж узбережжя Каспійського моря [3, 201–202]. Впадає в око штучність такого намагання будь-що зробити учасників війни Шевченковим джерелом відомостей про Кримську кампанію. Конкретнішим і переконливішим дослідник стає тоді, коли, описуючи Шевченкове перебування в Астрахані під час повернення із заслання, називає осіб, із якими зустрічався поет і які брали активну участь в обороні Севастополя [3, 203–207], проте висновок зроблено хибний: “Зустрічі з безпосередніми учасниками подій, до того ж у розпал праці над твором, виявилися надзвичайно корисними. Те, що розповіли йому, сприяло подальшій кристалізації задуму,

остаточно здійсненого уже в Нижньому Новгороді” [3, 207]. Ці зустрічі аж ніяк не могли вплинути на “кристалізацію задуму”, адже слова про четвертий бастион є вже в автографі ранньої редакції першої частини [20, арк. 3₂], роботу над якою завершено 30 листопада 1856 р. (дату вказано на останньому (16₄) аркуші рукопису), тобто задовго до того, як Шевченко 2 серпня 1857 р. виїхав із укріплення. Загалом у повісті більше немає подробиць військових дій, тим більше у другій частині, дія якої цілком розгортається в українському селі. З цього випливає висновок, що письменник діставав інформацію з друкованих джерел.

Чільним джерелом слугувала, звісно, офіційна газета військового відомства “Русский инвалид”, яку мусили передплачувати в укріпленні та яку поет систематично читав в умовах украї обмеженого вибору. Нарис Толстого без підпису передруковано в газеті 5 червня 1855 р. [15], однак тільки початкову частину, у якій немає слів про четвертий бастион. Отож із певністю можемо твердити, що “Русский инвалид” не був джерелом Шевченкової згадки в повісті.

Постійною лектурою на засланні став не раз згадуваний у повісті журнал “Морской сборник”, повідомлення з якого і спонукало письменника до написання твору. “Морской сборник” у 1853 – 1859 рр. обов’язково передплачували всі офіцери флоту [6, 242]. Журнал морського відомства, який не проходив попередню цензуру, через офіцерів флоту, через інші канали, які зв’язували флот на Каспійському морі з Астраханню й Гур’євим, регулярно надходив в укріплення [3, 198] і з перших вуст інформував про перебіг воєнних дій. Зрозуміло, публіковані телеграфічні депеші з Криму висвітлюють ті чи ті події вкрай стримано, обмеженими стилістичними засобами, як і слід чекати від офіційного журналу. У серпневому числі за 1855 р., наприклад, уміщено матеріал “Известия из Крыма” [7], у якому, зокрема, не раз ідеться і про обстріли четвертого бастиону, вибухи перед ним тощо [7, 287–289, 293, 295]. Проте в повідомленнях журналу не вдалося знайти епітет “страшний” у зв’язку з ним. Це двічі ужите в Шевченка слово (вдруге – у вищому ступені порівняння) принаймні чотири рази в різних формах поряд використане в нарисі Толстого. Названий епітет – вирішальний у доведенні зв’язку Шевченкової фрази з нарисом “Севастополь в декабре месяце”. Схоже, слово запало в поетову пам’ять під час читання нарису в “Современнике” й асоціативно сплигло, коли він, пишучи повість, згадав про четвертий бастион.

Водночас коментар в академічному виданні потребує уточнення. К. Секареєва закінчує цитату з Толстого словами “большое чувство подавленного страха”, в оригіналі далі йдуть слова, що певною мірою нівелюють її пояснення: “Но разочаруйтесь, это еще не четвертый бастион. Это Язоновский редут – место очень безопасное и вовсе не страшное; чтобы идти на четвертый бастион, возьмите направо, по этой узкой траншее, по которой, нагнувшись, побрел пехотный солдатик” [14, 344]. Однак названий редут відносився до тилової частини 4-го бастиону [19, 74], тому слова Толстого – радше риторичний прийом, покликаний привернути увагу до небезпеки на передовій. Російський письменник якраз і воював на цьому редуті. Посилити Шевченкові враження могли й інші слова про четвертий бастион із толстовського нарису, які передують наведеним: “<...> вы хотите скорее идти на бастионы, именно на 4-й, про который вам так много и так различно рассказывали. Когда кто-нибудь говорит, что он был на 4-м бастионе, он говорит это с особенным удовольствием и гордостью; когда кто говорит: “Я иду на 4-й бастион”, – непременно заметно в нем маленькое волнение или слишком большое равнодушие; когда хотят подшутить над кем-нибудь, говорят: “Тебя бы поставили на 4-й бастион”; когда встречают носилки и спрашивают: “Откуда?” – большей частью отвечают: “С 4-го бастиона”. Вообще же существуют два совершенно различные мнения

про этот страшный бастион: тех, которые никогда на нем не были и которые убеждены, что 4-й бастион есть верная могила для каждого, кто пойдет на него, и тех, которые живут на нем, как молоденький мичман, и которые, говоря про 4-й бастион, скажут вам, сухо или грязно там, тепло или холодно в землянке и т. д.” [14, 341–342]. Про бастион ідеться і в інших епізодах нарису.

Перед описом перебування на бастионі в нарисі відтворено страхітливу сцену відвідин госпіталю (у Шевченка – “еще страшнее лазарет там же”), розміщеного в будівлі Морського офіцерського зібрання (споруду зруйновано в роки німецько-радянської війни, нині на цьому місці меморіал на честь героїв другої оборони Севастополя). Отже, Шевченкова ознайомленість із шостим числом “Современника” за 1855 р. видається доволі вірогідною гіпотезою. У цьому ж номері надруковано вірші М. Некрасова, переклад з А. Шеньє, другу частину роману Ч. Діккенса “Важкі часи” тощо.

Розглянутий міні-фрагмент повісті “Прогулка...” слід кваліфікувати як ремінісценцію з нарису Толстого приголомшливого опису людських страждань. Індикатором зв'язку з твором-попередником виступає епітет “страшный”. Для читацького сприйняття, ясна річ, не важить походження аналізованої фрази, проте в уяві сучасного ерудованого реципієнта вона неминуче пов'язується із “Севастопольскими рассказами” Толстого, котрий чи не єдиний тоді показав страхіття й безглуздість війни, яку Микола I розв'язав у імпершовіністичному запамороченні. Безсумнівно знаючи про перебіг оборони Севастополя з реляцій “Русского инвалида” й “Морского сборника”, український письменник, мабуть, несвідомо відсилає до недавно опублікованого нарису, який у циклі “Севастопольских рассказов” згодом стає літературною класикою у зображенні баталій ганебної Кримської війни. Шевченко в такий спосіб збагачує власний виклад додатковими асоціаціями, звільняючи себе від необхідності вдаватися до розлогих описів і пояснень.

ЛІТЕРАТУРА

1. [Алексеев И.] Материалы к биографии Т. Гр. Шевченка // Русское богатство. – 1901. – № 2. – Отд. II. – С. 64–65. Підпис: И. А.
2. *Боград В.* Журнал “Современник”. 1847 – 1866. Указатель содержания. – Москва; Ленинград: ГИХЛ, 1959. – 826 с.
3. *Большаков А.* Добро найкраще на світі... Пошуки. Роздуми. Підсумки. – Київ: Дніпро, 1981. – 301 с.
4. *Горбачов Д., Соломарська О.* Шевченко – інтелектуал, естет, авангардист. – Київ: Українські пропілеї, 2017. – 223 с.
5. *Горняткевич Д.* Малярський цикл Шевченка “Притча про блудного сина” // Науковий збірник. УВАН у США. – Нью-Йорк, 1952. – [Т.] 1. – С. 23–36.
6. *Днепров Э.* “Морской сборник” в общественном движении периода первой революционной ситуации в России // Революционная ситуация в России в 1859 – 1861 гг. – Москва: Наука, 1965. – С. 229–258.
7. Известия из Крыма // Морской сборник. – 1855. – Т. XVII. – № 8. Август. – С. 286–301.
8. *Костомаров Н., [Пытин А.]* Горе-Злочастие, древнее русское стихотворение // Современник. – 1856. – Т. LVI. – № 3. Март. – С. 49–68.
9. *Крутікова Н.* Лев Толстой у сприйнятті українських письменників // Крутікова Н. Дослідження і статті різних років. – Київ: СтилоС, 2003. – С. 32–102.
10. *Лазурський В. Т.* Шевченко і Л. Толстой // Записки Одеського наукового при УАН товариства. Секція Історично-філологічна. – Одеса, 1929. – № 2. – С. 12–15.
11. Листи до Тараса Шевченка / Упоряд. та автори коментарів В. Бородин, В. Мовчанюк, М. Павлюк, В. Смілянська, Н. Чамата. – Київ: Наук. думка, 1993. – 383 с.
12. *Сахалтуев А.* Шевченко і Л. М. Толстой (На матеріалах яснополянської бібліотеки) // Збірник праць ювілейної десятої наукової шевченківської конференції. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 216–222.
13. Спогади про Тараса Шевченка / Упоряд. і приміт. В. Бородіна, М. Павлюка; передм. В. Шубравського. – Київ: Дніпро, 1982. – 547 с.
14. [Толстой Л.] Севастополь в декабре месяце // Современник. – 1855. – № 6. Июнь. – Отд. I. – С. 333–348. Підпис: Л. Н. Т.
15. ([Толстой Л.] Севастополь в декабре месяце (Из № 6-го журнала “Современник”)) // Русский инвалид. – 1855. – 5 июня. – № 122.
16. *Хинкулов А.* Происхождение “Притчи о блудном сыне” // Советская Украина. – 1958. – № 8. – С. 159–162.
17. *Хинкулов А.* “Яркий луч огромного поэтического таланта...” (Лев Толстой и украинская литература) // Советская Украина. – 1960. – № 11. – С. 170–175.

18. Чужбинский А. Воспоминания о Т. Г. Шевченке // Русское слово. – 1861. – Май. – Отд. I. – С. 1–39.
19. Шавшин В. Каменная летопись Севастополя. – Севастополь; Киев, 2003. – 384 с.
20. [Шевченко Т.] Старая погудка на новый лад [Прогулка с удовольствием и не без морали] // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 1. – Од. зб. 99. – 32 арк.
21. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. – Київ: Наук. думка, 2001–2014.
22. Яцюк В. Притча про блудного сина // Яцюк В. Малярство і графіка Тараса Шевченка: спостереження, інтерпретації. – Київ: Рада, 2003. – С. 250–285.

Отримано 12 вересня 2018 р.

м. Київ

Роксана Харчук

DOI: 10.33608/0236-1477.2019.03.33-41
УДК 821.161.2-1.09Шевч.: [329.73:82-051(477.4./5) "19"

ВДЯЧНІ ЧИТАЧІ ШЕВЧЕНКА З НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ: ВОЛОДИМИР АНТОНОВИЧ І МИКОЛА ЛИСЕНКО

Авторка статті розглядає, як вплинула поезія Шевченка на національну ідентичність двох чільних представників громадівського руху в Україні – правобережця В. Антоновича й лівобережця М. Лисенка. Вона стверджує, що “Кобзар” – це книжка, що формувала українську політичну ідентичність. Під її впливом відбувалася деполонізація правобережної української інтелігенції й дерусифікація лівобережної. Поезія Шевченка була як головним елементом освітньої програми народництва, так і наріжним каменем народницької ідеології.

Ключові слова: національна ідентичність, народництво, полонізація, русифікація, Правобережжя, Лівобережжя, інтелігенція, вдячний читач.

Roxana Kharchuk. Shevchenko's Grateful Readers from Dnieper Ukraine: Volodymyr Antonovych and Mykola Lysenko

This paper outlines the portrait of Shevchenko's reader from the Dnieper Ukraine in the first half of the 19th century based on the example of two prominent figures of Kyiv (Old) “Hromada” Volodymyr Antonovych and Mykola Lysenko. The first one represented the intellectuals from the Right Bank Ukraine, the second one – from the Left Bank part. Under the influence of the Ukrainian national renaissance Volodymyr Antonovych became de-Polonized. He was the first political Ukrainian who understood the significance of Shevchenko's poetry for the formation of Ukrainian national identity (this is evidenced by his memoirs and promoting Shevchenko's works). According to M. Starytskyi, Mykola Lysenko perceived “Kobzar” passionately. Not only did he become de-Russified under the influence of Shevchenko's poetry, but also made the music to “Kobzar” a matter of his life.

The author of the paper emphasizes that Shevchenko's works urged the intellectuals from the Right and Left Bank Ukraine, disconnected after the Truce of Andrusovo, to unite in “Hromada” movement. At the same time the Left Bank intellectuals dominated in “Hromada”. On the researcher's opinion, this fact may be explained by the high level of education in the Cossak Hetmanate Ukraine. “Kobzar” was a cornerstone for the educational program of Ukrainian ‘narodnyks’ and this whole intellectual movement was based on it. Shevchenko's works essentially contributed to spreading the Ukrainian idea in Galicia.

There is an opinion, that it was the Galician people who separated the Ukrainian national identity from Russian, while in the Left Bank Ukraine both of these identities coexisted. The author of the paper believes that the intellectuals in both parts of Ukraine in 1860s–1870s had an indistinct national identity. Unlike the Galicians the intellectuals from Ukraine under Russian rule, in particular Volodymyr Antonovych, could not speak openly about Ukrainian self-sufficiency. However Shevchenko (born in the Right Bank Ukraine) was first among Ukrainian intellectuals to voice a thesis about the separation of Ukrainians from Russians, about the distinctive Ukrainian history, language and literature that differ from the Russian ones.

Keywords: national identity, populism, polonization, russification, Right Bank Ukraine, Left Bank Ukraine, intellectuals, grateful reader.

Полонізаційні процеси на Правобережжі в другій половині XIX ст. занепали, русифікація натомість посилилася. Її об'єктом була вже не шляхта українського походження, а інтелігенція, що перебувала на адміністративній службі або